

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА ОЦІНКИ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНУ

Особливо актуальним у сучасних умовах є алгоритм розроблення, обґрунтування та прийняття управлінських рішень, удосконалення методів організаційного та фінансово-ресурсного забезпечення розвитку туризму як на макро-, так і на мікрорівні. Необхідність оцінювання конкурентних переваг окремих територій та регіонів країни стає пріоритетним питанням сьогодення, оскільки сприятливі умови допоможуть швидше подолати наслідки економічної кризи та збільшити темпи економічної діяльності. В такому оцінюванні мають бути зацікавлені, насамперед, органи місцевого самоврядування, які можуть використати отримані результати як для залучення інвесторів, так і для внесення коректив у свою внутрішню політику. Далеко не останню роль відіграє конкурентоспроможність регіонів на ринку туристичних послуг. У зв'язку з цим зростає значення наукових досліджень, що стосуються розроблення методики оцінки конкурентних переваг туристичної привабливості регіону.

В сучасній економічній літературі визначення сутності туристичного регіону пов'язано, перш за все з виділенням економіко – географічних ознак території (територіальний або географічний підхід), які характеризують можливість організації відносно завершеного комплексу в структурі національного господарства [11].

У загальновизнаному сприйнятті поняття «туристичний регіон» визначають як частину країни, яка відрізняється від інших її територій сукупністю природних та/або історичних, відносно стійких економіко-географічних та інших особливостей, які часто поєднуються з особливостями національного складу населення.

Конкуренція туристичного регіону – це «багатовимірне поняття, яке враховує конкуренцію між регіонами однієї країни, конкуренцію із регіонами інших держав, конкуренцію макрорегіонів – об'єднань декількох країн» [37].

Дослідження сутності поняття конкурентоспроможності туристичного регіону як економічного явища з часом стає все більш актуальним. Конкурентоспроможність туристичного регіону – це динамічне явище, яке постійно варіюється під впливом різноманітних факторів та чинників.

Конкурентоспроможність регіону на ринку туристичних послуг формується в процесі становлення регіону як самостійного економічного суб'єкта конкурентних відносин та є одним із факторів його соціально-економічного розвитку.

Конкурентоспроможність регіону прямо залежить від конкурентоспроможності підприємств, розташованих у ньому. Але для того, щоб залучити і утримати на даній території прибуткові підприємства, необхідно створити привабливі умови. Тому в даному аспекті термін «привабливість регіону» є синонімом конкурентоспроможності.

Поняття конкурентоспроможності туристичного регіону тісно пов'язано з територіальною конкуренцією. З одного боку, існує конкуренція між певними видами діяльності або ринками, які діють на території, з іншого – конкуренція між характеристиками регіонів і їх соціальним капіталом, кваліфікованими кадрами тощо.

Тобто, конкурентоспроможність території – це «здатність збільшувати або, принаймні, утримувати за собою частку ринків достатніх для розширення і вдосконалення виробництв, для зростання рівня життя, для підтримки сильного і ефективного управління» [58].

Визначення конкурентоспроможності туристичного регіону може бути сформульоване наступним чином, а саме – це його здатність забезпечувати високий рівень продуктивності в умовах зовнішньої конкуренції порівняно з іншими регіонами національної та світової економіки, створювати нові, унікальні ресурси локального розвитку і забезпечувати рівень життя

населення, що відображається комплексною системою розвитку регіону у довгостроковій перспективі

Економічні чинники формують конкурентоспроможність регіону як здатність забезпечити інвестиційну привабливість бізнесу та освоїти нові ринки з подальшою реалізацією конкурентоздатних товарів та послуг за ринковими цінами, покрити витрати виробництва з метою досягнення максимального прибутку, утримувати позиції конкурента в середовищі інших суб'єктів економіки.

Інвестування галузі туризму передбачає сукупність умов, ресурсів і заходів, необхідних для здійснення інвестиційного процесу. Так, останнім часом проблема інвестування у багатьох вітчизняних наукових працях ототожнюється з проблемою залучення іноземних інвестицій. Такий підхід вважаємо некоректним. Для інвестиційного забезпечення розвитку галузі, в тому числі і туризму, слід розглядати та залучати усі можливі джерела, а саме: іноземні джерела, внутрішні інвестиційні джерела підприємств, заощадження населення (напрямую та через фінансові установи) та міжгалузевий рух капіталу.

Однак слід визнати, що потреби туристичної індустрії в прямих капіталовкладеннях значно перевищують існуючу на вітчизняному фінансовому ринку інвестиційну пропозицію, а вагомою причиною низького рівня участі населення в інвестиційному процесі є незначні обсяги вільних коштів (заощаджень) останніх через низький рівень доходів. Саме тому значна увага звертається саме на залучення іноземного капіталу.

Основу державного регулювання туризму становить нормативно-правова база, яка повинна відповідати сучасним тенденціям розвитку галузі, а саме забезпечувати урахування особливостей її функціонування, глибоке проникнення в суть проблем та цілеспрямовану комплексну туристичну політику держави.

Однією із найважливіших проблем розвитку туристичної галузі є відсутність суттєвої державної підтримки місцевих ініціатив щодо розвитку туризму, ефективної підтримки просування національного туристичного

продукту та підвищення соціальної свідомості громадян щодо захисту та збереження історико-культурної та природної спадщини держави. Все це призводить до переорієнтації туризму на виїзний та руйнування важливих складових інфраструктури галузі.

У процесі підвищення туристичної привабливості регіону важливе місце посідає інформування туристів про принади регіону. Підвищення туристичної привабливості території потребує належного і достатнього інформування. Адже, від кількості доступної інформації про туристичну територію значною мірою залежить кількість туристів, які забажають відвідати цю територію. Оптимізації туристичних (людських) потоків сприятиме регулювання кількості туристів, які можуть одночасно перебувати в межах певної території, враховуючи рекреаційне навантаження, не перешкоджаючи відпочинку туристів і місцевим жителям, а також з метою запобігання перевантаженню екологічних систем цих територій.

Отже, основними факторами підвищення туристичної привабливості території є матеріально-технічна база та інфраструктура туризму. Елементами, які утворюють середовище та систему забезпечення туристичної привабливості території є: базові складові (природні туристичні ресурси; туристичні ресурси антропогенного походження: історико-архітектурні пам'ятки, культурні та релігійні цінності тощо; матеріально-технічна база туризму: туристична інфраструктура та інвестиційне забезпечення галузі) та додаткові складові (маркетингова кампанія, інформаційне забезпечення та трудові ресурси), а також зовнішнє середовище (якість довкілля та загальний імідж регіону: економічна привабливість, підтримка держави, політична стабільність).

Процеси глобалізації та регіоналізації суттєво вплинули на підвищення ролі національних регіонів, проявом чого є набуття нових якостей регіонами, однією з яких є конкурентоспроможність, а також надання їм статусу самостійних суб'єктів, що формують власну стратегію розвитку в економічному просторі держави та за її межами.

Саме конкурентоспроможність найбільш повно показує потребу в подальшому розвитку регіонів як повноправних суб'єктів ринкової економіки, передбачає їх економічний розвиток та визначає подальші перспективи, формує стратегічні пріоритети.

Багатогранний характер конкуренції зумовлює широкий діапазон підходів та показників оцінки конкурентоздатності регіонів. У сукупності вони охоплюють як вертикальний, так і горизонтальний ряд об'єктів. Вертикальний ряд представлений окремими регіонами, галузями, країнами. Горизонтальний ряд являє собою окремі товари, підприємства, види діяльності.

Практика виробила низку основних підходів до оцінки конкурентоздатності регіону, які відображено на рис. 3.1 [143].

Дані підходи доцільно буде об'єднати в наступні групи:

- комплексний підхід до дослідження конкурентоздатності регіонів;
- підхід, заснований на трудових параметрах;
- підхід, заснований на використанні показників соціально-економічного розвитку регіонів;
- підхід, заснований на факторах формування конкурентоздатності регіонів;
- кваліметричний підхід;
- програмно-цільовий підхід;
- підхід, заснований на стратегічному плануванні;
- кластерний підхід.

Комплексний інтегральний підхід до оцінки конкурентоздатності регіону, який спирається на сім груп показників пропонує О.О. Тарасова [127]. Вчена виокремлює групи показників, що характеризують аспекти конкурентоздатності, зазначені нижче:

- наявність й ефективність використання ресурсів регіону;
- життєвий рівень населення;
- інвестиційну привабливість регіону;
- інноваційну складову регіону;

Систематизація основних підходів, методів та показників оцінки конкурентоздатності регіонів		
<i>Підходи</i>	<i>Методи</i>	<i>Основні показники</i>
Комплексний	Рейтинговий метод Індексний метод	Рівень конкурентоздатності, динаміка поточного стану, тип конкурентних переваг, конкурентоздатність підприємств регіону
Трудових параметрів	Статистичні методи	Питома вага оплати праці в регіоні, рівень життя населення, ефективність функціонування господарчої системи регіону, інвестиційна привабливість
Соціально – економічного розвитку регіонів	Статистичні методи	Валовий регіональний продукт на душу населення, обсяг інвестицій у основний капітал, бюджетно–фінансова забезпеченість, доля середньоспискової чисельності робітників зайнятих у малому бізнесі
Стратегічного планування	SWOT – аналіз PEST - аналіз	Політична, економічна, соціальна, технологічна конфігурації регіону, сильні, слабкі сторони регіону, можливості та загрози для регіону
Кваліметричний	Догма «одномірності»	Показники залежать від пріоритетів обраних для експертизи
Програмно - цільовий	Методи планування (менеджменту)	Побудова «дерева цілей» - показники залежать від цілей, які визначені пріоритетними
Факторний	Рейтинговий метод Індексний метод	Капітал, ресурсний потенціал регіону, індекс поточної та стратегічної конкурентоздатності
Кластерний	Статистичні методи	Темп зростання продукції галузей, у яких задіяні центральні підприємства кластера; частка продукції галузевого кластера у валовому національному продукті

Рис.3.1 Систематизація основних підходів, методів та показники оцінки конкурентоздатності регіонів

- введення нових основних засобів;
- споживання окремих видів енергетичних матеріалів;
- малі підприємства.

Методика оцінки конкурентоздатності О.О. Тарасової складається умовно з трьох етапів таких, як розрахунок восьми груп показників, визначення інтегрального показника за кожним регіоном, віднесення регіонів до однієї з чотирьох груп [127]. З точки зору вченої, з якою можна погодитись, показник регіональної конкурентоздатності є комплексним показником, що поєднує три рівні конкурентоздатності: макро-, мезо-, та макрорівень.

Група вчених у складі С. Н. Смірнова, Ю.В. Сімачова, Л.С. Засімової, А.А. Чулок зазначають, що в залежності від цілей оцінки можуть бути обрані як інтегральні, так і часткові показники конкурентоздатності регіону [86]. Згідно з методикою вищезазначених вчених, інтегральний індекс конкурентоздатності регіону розраховується на основі двох зведених індексів, таких як:

- конкурентоздатність підприємств регіону (фінансовий стан підприємства, інвестиційна активність підприємств, інноваційна активність підприємств, диверсифікація галузевої структури регіону, корпоративний розвиток);
- інституційний розвиток регіону (загальний підприємницький клімат, інвестиційний клімат, якість трудових ресурсів, інноваційний розвиток, розвиток інфраструктури, туристична привабливість регіону, ресурсна забезпеченість).

Фатхутдінов Р.А. теж поділяє думки вищезазначених вчених і пропонує оцінювати конкурентоздатність регіону комплексно, як суму конкурентоздатності показників соціально-економічного розвитку з урахуванням їх значущості [143]. Науковець пропонує розглядати регіон як підсистему системи більш високого рівня, тому, на його думку, конкурентоздатність багато у чому залежить від кількості, якості та інтенсивності впливу на неї з боку системи (країни). Тому багато показників конкурентоздатності пов'язані з відповідними показниками країни. Вчений

пропонує перелік показників конкурентоздатності регіону, розроблений на основі системного комплексного та стратегічного підходу.

З точки зору Р.А. Фатхутдінова, системність полягає у тому, що:

- регіон з одного боку є підсистемою більш високого рівня, з іншою глобальною системою для підсистем, що входять в неї;
- кінцевою метою регіону є підвищення якості життя населення.

Комплексність пояснюється тим, що до переліку показників входять чинники, що характеризують технічні, економічні, екологічні, організаційні, соціальні, міжнародні аспекти. У переліку показників конкурентоздатності регіону перші вісім є стратегічними (витрати з офіційних джерел у розвиток людини, інвестиційна активність у регіоні, інноваційна активність у регіоні, активність малого бізнесу, ефективність використання природних та виробничих ресурсів), останні одинадцять – фактичними, результативними, головний з яких «якість життя населення» [143].

На думку М. Удачиної, саме комплексний підхід до оцінки конкурентоздатності дозволяє подолати існуючі стереотипи у відношенні до регіонів, отримати більш об'єктивні результати, що відрізняються від звичних уявлень [134].

Підхід, що базується на трудовому потенціалі регіону представлений таким вченими, як І.А. Землянська.

Має місце двояке бачення даного підходу. Землянська І.А. акцентує увагу на оплаті праці, вважає даний підхід заснованим «на використанні трудових параметрів», що передбачає розрахунок питомої ваги оплати праці, яка визначається співвідношенням заробітної плати до продуктивності праці [46].

Одним з найбільш адаптованих до сучасних умов підходом до оцінки конкурентоздатності є підхід, заснований на використанні державних методик соціально-економічного розвитку регіонів.

На думку автора, серед переваг даної методики слід відзначити наступні:

- аналогічно попередній методиці найбільшу питому вагу серед показників має сфера соціального сектору. Даний факт є виправданим через те, що

показники соціальної сфери є індикаторами розвитку соціально-економічного розвитку регіону;

- наявність не врахованої в попередніх методиках надзвичайно актуальної сфери екології, адже економіка за своєю суттю є підсистемою, що функціонує в глобальній системі;

- наявність у складі даної методики сфери розвитку малого бізнесу, що має інформаційний характер є позитивною тенденцією, тому що саме мале підприємництво відіграє роль «золотої жили» економіки, кількість малих підприємств наочно демонструє економічний стан регіону та його перспективи.

Згодом виникає потреба не тільки визначити рівень конкурентоздатності регіонів, а і застосовувати основний інструментарій менеджменту – передбачення, планування, організацію, контроль, координацію, активізацію, мотивацію. Даний факт зумовив застосування вітчизняними та іноземними вченими підходів до оцінки конкурентоздатності регіонів, що засновані на використанні методів стратегічного планування таких, як SWOT, PEST-аналіз.

Підвисоцький В.Г. пропонує застосовувати вище зазначені методи стратегічного планування при оцінці рівня конкурентоздатності регіонів [95]. Так, SWOT-аналіз надає можливість визначити питання щодо:

- сильних сторін регіону, його переваг порівняно з аналогами (Strengths);
- слабких сторін (Weaknesses);
- сприятливих можливостей для майбутнього розвитку (Opportunities);
- потенційних небезпек, найбільш імовірні в майбутньому (Threats).

Науковець вважає, що у свою чергу PEST-аналіз дозволить виявити та оцінки фактори зовнішнього середовища регіону, що можуть у теперішньому та майбутньому часі вплинути на його конкурентоздатність. Основні етапи даного аналізу дозволять виявити:

- політичну конфігурацію (Policy), що складається з нормативно-правової бази діяльності території, структуру управління територією, суспільно-політичну ситуацію;

- економічну конфігурацію (Economy), що містить кластер-структуру економіки території, розвиток малого бізнесу, стан попиту (попит населення, інвестиційний попит підприємств, попит державних органів влади, чистий експорт-імпорт);
- соціальну конфігурацію (Society), яка акцентує увагу на тенденціях демографічного розвитку, стані розвитку соціальної сфери, базові цінності громадян, рівень і стиль життя;
- технологічну конфігурацію (Technology), котра складається з рівня розвитку інноваційних технологій у кластерах території [195].

Професор І.П. Данилов для оцінки конкурентоздатності регіону використовує підхід «кваліметрії», що заснований на «догмі одномірності», згідно з якою об'єкт завжди можна оцінити одним числом.

Науковець підкреслює, що оцінка конкурентоздатності регіону на основі кваліметричного аналізу його конкурентних позицій дозволить визначити ступінь «убудованості» регіону в ринковий простір країни, асоціації регіонів або іншого регіону. Підхід кваліметрії «догма одномірності», запропонований у 1999 р. А.І. Орловим, спочатку призначався для зведення експертних оцінок до єдиного показника.

У подальшому в країнах пострадянського простору «догма одномірності» була покладена в основу розробок комплексних та рейтингових оцінок рівня регіонального розвитку.

Вчені Л.С. Шеховцева та І.П. Данилов пропонують для оцінки конкурентоздатності регіону застосовувати програмно-цільовий підхід. Однак Л.С. Шеховцева пропонує застосовувати підхід, приймаючи до уваги те, що конкурентоздатність регіону є продуктивністю використання регіональних ресурсів, і в першу чергу робочої сили та капіталу, у порівнянні з іншими регіонами, що відображається у величині валового регіонального продукту на душу населення, а також у його динаміці [156]. Спочатку здійснюється структуризація проблеми формування конкурентоздатності регіону та розробляється «дерево цілей» для двох рівнів. Дерево цілей може бути основою

для побудови ієрархії цілей для кожного конкретного регіону (групи регіонів) з урахуванням його специфіки. Для оцінки детермінантів факторів розвитку, їх впливу на формування конкурентоздатності регіону на основі дерева цілей розробляються дві матриці: матриця оцінки цілей першого рівня та матриця оцінки другого рівня. Потім розробляються анкети та здійснюється опитування експертів, розраховуються параметри дерева цілей та заповнюються матриці.

На нашу думку, результати оцінки конкурентоздатності регіону із застосуванням програмно-цільового підходу, можуть бути використані для розподілу ресурсів, розвитку чинників та умов виробництва, оцінки впливу різних факторів та детермінантів на конкурентоспроможність регіону, проведення структурної політики, розроблення програм підвищення конкурентоспроможності регіону та його виробників, ранжування стратегічних завдань. У більш широкому плані програмно-цільовий підхід може слугувати основою для управління формуванням конкурентоздатності регіону.

Наступна група вчених таких, як В.О. Безугла, Ф.Н. Клоцвог та І.А. Кушникова, М.А. Комарова, Н.І. Ларіна і А.І. Макєєв засновують свої підходи до оцінки на конкретному з факторів конкурентоздатності [7, 56, 60,70]. Безугла В.О. вважає, що на даний момент базою забезпечення конкурентоздатності регіону є капітал, що за складом поділяється на виробничий, торговельний, людський, інвестиційний та інноваційний [7]. Для інтегральної оцінки конкурентоздатності регіонів вчена обрала 8 наступних груп показників, до яких будуть залучені також показники таксономічного аналізу:

- випуск продукції промисловості;
- введення в дію основних виробничих фондів;
- підвищення кваліфікації кадрів за регіонами;
- вартість експорту товарів;
- інвестиції в основний капітал на одну особу;
- прямі інвестиції в регіон;
- кількість наукових організацій за регіонами;

– обсяг науково-технічних робіт, виконаних власними силами організацій, за регіонами.

Клоцвог Ф.Н. та Кушникова І.А. вважають, що конкурентоздатність регіону можна оцінити за величиною його ресурсного потенціалу, під якою розуміється така величина кінцевого продукту або національного доходу, яку можна отримати при фактично наявних ресурсах при максимально досягнутому рівні ефективності використання відповідних ресурсів [56].

Комарова М.А., на відміну від попередніх авторів, стверджує, що найважливішими чинниками підвищення конкурентоздатності та економічного зростання в постіндустріальній економіці є інформаційні та управлінські технології, кваліфікація персоналу, ринкова інфраструктура [60].

Ларіна Н.І. та Макаєва А.І. пропонують для оцінки конкурентоздатності регіонів розраховувати індекси поточної та стратегічної конкурентоспроможності. Індекс стратегічної конкурентоспроможності агрегує індекси інноваційності, зовнішньоекономічної діяльності і розвиненості інфраструктури та комунікаційних систем. Саме в індексах інноваційності, розвиненості інфраструктури закладено спробу врахувати вплив постіндустріальних чинників конкурентоздатності [70]. Індекс розвиненості інфраструктури і комунікаційних систем, запропонований вченими, розкриває можливості швидкого передавання інформації та виходу регіональних підприємств і організацій на зовнішні ринки.

Останнім часом все більше уваги науковці приділяють підходу факторів формування конкурентоздатності регіону, заснованому на створенні конкурентних переваг. Для оцінки факторів формування конкурентоздатності регіону в цілому та можливість органів влади впливати на її складові доцільно використовувати модель «національного ромбу», запропоновану М. Портером [97]. У даній моделі роль регіону у створенні його конкурентних переваг можна досліджувати за чотирма взаємопов'язаними напрямками (детермінантами), а саме:

– параметрами факторів (природні умови, кваліфіковані кадри, капітал,

інфраструктура);

- умовами попиту (рівень доходу, еластичність попиту);
- спорідненими галузями;
- стратегіями фірм, їх структурою та суперництвом.

У свою чергу кожна з детермінант аналізується за складовими, ступенем їх впливу на конкурентну перевагу регіону, а також необхідність їх розвитку.

На думку А.В. Єрмішиної та В.В. Меркушова, конкурентоздатність регіону визначається як наявністю тих або інших конкурентоздатних галузей або сегментів галузі, так і здатністю регіональних органів влади створювати умови регіональним підприємствам для досягнення та утримання конкурентної переваги у певних галузях [37]. З точки зору вченої, з якою можна погодитись, провідна роль у досягненні конкурентної стійкості регіону належить кластерам, сконцентрованим за географічною ознакою групам взаємопов'язаним підприємствам, спеціалізованим постачальникам послуг, а також пов'язаним із їх діяльністю некомерційних організацій та установ у певних галузях, конкуруючих, але разом із тим, взаємодоповнюючим одне одного. Саме кластери створюють критичну масу, необхідну для конкурентного успіху в певних галузях [37]. Тому одним із завдань у системі підвищення конкурентоздатності регіону є виявлення потенціалу кластеризації регіону [156].

Такі автори, як С.І. Соколенко, В.Г. Підвисоцький, К.С. Бабанова, А.Г. Шахназаров поділяють переконання А.В. Єрмішиної і В.В. Меркушова та пропонують застосувати в складі системи конкурентоздатності регіону блок показників, що відображають наявність та ефективність діяльності кластерів.

Таким чином, в ході дослідження було виявлено, що різноманітність підходів до оцінки конкурентоздатності регіону обумовлюється різними цілями, поставленими під час оцінки.

У ході дослідження основні підходи, запропоновані науковцями, було об'єднано в шість груп: підхід, заснований на трудових параметрах; підхід, заснований на використанні показників соціально-економічного розвитку

регіонів; підхід, заснований на факторах формування конкурентоздатності регіонів; кваліметричний підхід; програмно-цільовий підхід; кластерний підхід.

Розвиток підходів відбувався відповідно до основних етапів розвитку економіки: якщо більш ранні періоди характеризувались наявністю в системі показників факторів індустріального розвитку, то останнім часом спостерігається домінування соціальних параметрів таких, як «рівень життя населення», «інформаційні та управлінські технології».

Найбільша увага серед досліджених підходів до оцінки конкурентоздатності регіонів приділяється комплексним дослідженням. У ході дослідження встановлено, що «догма одномірності» послужила базисом для більшості методик рейтингової оцінки, в основу яких покладена оцінка економічної категорії одним числом, згортання комплексу показників в єдиний інтегральний. Результати роботи доводять, що комплексні підходи надають можливість оцінити вклад конкретного регіону в конкурентоздатність країни та також імідж регіону, інші підходи дозволяють оцінити конкурентоздатність всередині регіону.